

بهرش شد آفریده زمین و سما و خلق
مقصود حق ز اول و آخر محمد است

رځ دورگده طاق ابروانی اشکم اشمشدر
بهار ایامی جسر آمد اوزره دجله طاشمشدر

سه تن به نظم نمودند قوه اعجاز
یکی لزومی یکی سعدی و یکی جامی

DIYÂRBEKİRLİ LÜZÛMÎ ve FARŞÇA ŞİİRLERİ

(Metin-Çeviri)

HAZIRLAYAN: DAVUT ERTEM

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2024, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 396

Edebiyat: 206

ISBN 978-625-6063-51-8

Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2024

Hazırlayan: Davut Ertem

Kitap Editörü: Elif Çeviker

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.

(Sertifika No: 46519)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Kitap adı: Diyârbekirli Lüzûmî ve Farşça Şiirleri (Metin-Çeviri)

Hazırlayan: Davut Ertem (Dr.), Editör: Elif Çeviker (Dr. Öğr. Üyesi)

İstanbul : DBY Yayınları, 2024.

154 s. ; 13,5 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 396) ___

ISBN 978-625-6063-51-8

1- Edebiyat 2- Eski Türk Edebiyatı 3- Farşça Şiirler

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar	6
Ön Söz.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

Diyârbekirli Lüzûmî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri.....	9
1. Hayatı	9
2. Edebî Kişiliği	12
3. Eserleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

Diyârbekirli Lüzûmî'nin Türkçe Dîvân'ndaki Farşça Şiirler	23
Metnin Matbu Harflere Aktarılmasında ve Çevirisinde Takip Edilen Yöntem.....	23
Metin ve Çeviri.....	25
Bibliyografya.....	119
Dizin	123
Tıpkıbasım.....	125

Ön Söz

Tarih boyunca Diyarbakır; kültür, bilim ve sanat alanlarında bilhassa edebiyat sahasında birçok ünlü kişi yetiştirmiştir. Osmanlı Dönemi'nde kültür ve edebiyatımızın başkenti olan İstanbul'un yanı sıra Edirne, Konya, Amasya, Manisa, Trabzon, Kütahya gibi önemli şehzade şehirleri ile birlikte Diyarbakır, kültürel ve edebî hareketliliğin yaşandığı önemli merkezlerden biri olmuştur. Mustafa İsen'in tezkireler üzerinde yaptığı araştırmaya göre, Osmanlı coğrafyasındaki 221 merkez arasında Diyarbakır, 40 şairle İstanbul, Bursa, Edirne ve Konya'nın ardından 5. sırada yer almıştır.¹

XVII. yüzyılda Diyarbakır'da teşekkül eden edebî mahfillerden etkilendiği anlaşılan Evliya Çelebi şehrin şairleri bahsinde:

Bu diyâr, cânib-i şark ve taraf-ı Acem olmağ ile nice yüz fusehâ-yı büleğâ şu'arâ-yı kâmilleri vardır. Ekseri Fuzûlî ve Rûhî-i Bağdâdî tarzı kasîde-perdâz emlahu'ş-şu'araları vardır,² der.

Araştırmalar, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Diyarbakır'ın tam anlamıyla bir edebî meclis haline geldiğini göstermektedir Ahmed-i Mürşidî, Lebîb, Vâlî, Hâmî gibi şairler, bu dönemde şehrin en çok tanınan isimleri arasında gelmektedir. XIX. yüzyılda Diyarbakır'ın

¹ Mustafa İsen, *Tezkireler Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış, Ötelerden Bir Ses*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997, s. 70.

² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Haz.: Kahraman, Dağlı vd.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, C. I, s. 31.

hanım şairlerinden Sırrî ve İffet Hanımlar da dîvân edebiyatının ön plana çıkan nadide hanım şairleri arasında yer almaktadır.

Dîvân şairleri aldıkları medrese eğitimi ve içerisinde buldukları edebi gelenek ve muhitten etkilenip beslenerek Fars edebiyatı ile haşır neşir olmaktadır. Bu dil ve edebiyatla olan tanışıklığın neticesinde maharetlerini göstermek amacıyla Fuzûlî, Nefî, Nâbî, Selimî, Muhibbî gibi önemli şairler Fars dili ile dîvân ve dîvânçeler oluşturmuşlardır. Araştırmalar³ neticesinde klasik edebiyatımızda Farsça yazılmış 18 dîvân ve 13 dîvânçe tespit edilmiştir. İbrahim Gülşeni, Seyyid Nesimi gibi Diyarbakırlı dîvân şairlerinin bir kısmı da Türkçenin yanında Farsça ile şiirler yazmışlar, bu dilde dîvânlar teşkil etmişlerdir. Farsça şiir yazar şairlerden biri de Lüzûmî Ahmed Efendi'dir. XIX. yüzyılda yaşamış bir dîvân şairi olan Lüzûmî Ahmed Efendi, Farsça müstakil bir dîvân oluşturmamakla beraber *Türkçe Dîvânı*'nda neredeyse bir dîvânçe teşkil edecek sayıda Farsça şiire yer vermiştir. Ayrıca Farsça bir *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi de yazmıştır. Ancak kaynaklarda sadece ismi geçen bu mesneviye henüz ulaşılamamıştır.

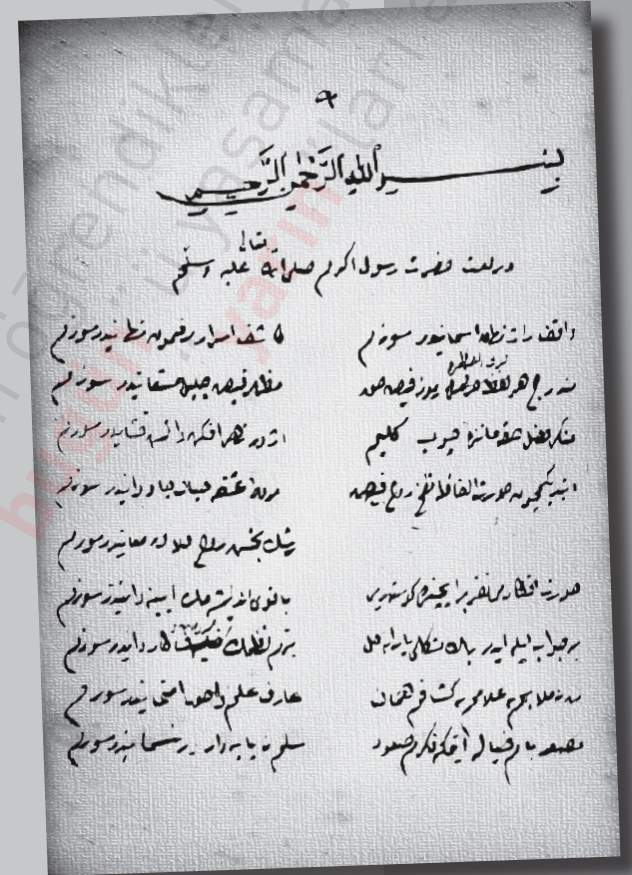
Üç bölümden oluşan bu çalışma, Diyârbekirli Lüzûmî Ahmed Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine dair bilgilerin yanı sıra *Dîvân*'ındaki üstü çizilmiş, karalanmış bir gazelini saymazsak 31 gazel, 9 bentten oluşan 1 terki-i bent ile 1 tahmisten oluşan Farsça şiirlerinin matbu harflerle yazımını, çevirisini ve tıpkıbasımını içermektedir.

Davut Ertem
Diyarbakır, 2024

LÜZÛMÎ DİVÂNİ

FARŞÇA ŞİİRLER

METİN ve ÇEVİRİ

³ Şadi Aydın, Türk Edebiyatı'nda Farsça Divân ve Divânçeler, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Journal Of Oriental Studies* S.15 (31-40) s. 32.

Terkib-i Bent

در نعتِ سیدِ کائنات علیه افضل الصلوة و اتم التسليمات [12]

mef û lü/ fâ i lâ tü/me fâ î lü/ fâ i lün Vezin:

1

فهرستِ کارنامهٔ انشا محمد است

پیرایهٔ صحائفِ اشیا محمد است

زیبِ پرندِ آطلسِ چرخ است نقش پاش

آرایشِ معارجِ علیا محمد است

سلطانِ تختگاهِ لعمرك شه دو کون

یکتا سوارِ ساحهٔ اسرا محمد است

شاهنشهیست کافسرِ لولاک در سرش

شاهِ سریرِ دنیا و عقبای محمد است

پیکِ جلیلِ غاشیه بردوش خدمتش

تشریف سازِ سدره و طوبا محمد است

بی کم و کیف دید جمالِ خدای را

موصولِ بارگاهِ اوادنی محمد است

بهرِ رهایی یافتنِ عاصیان چو ما

درحشر نیز امتی گویا محمد است

جانها هزار بودی به تن کاشکی مرا

تا بهراو بگشتمی با هر یکی فدا

Kainat Efendisi'nin (Üzerine En Yüce Salât ve En Kâmil Selamlar Olsun) Medhine Dair

1.

- 1 Mevcudat binasının planının en evveli ve özü Muhammed'dir. Mevcudat kitabının sayfalarının süsü, ziyneti Muhammed'dir.
- 2 Göğün atlas kumaşının saçılan nakışları, ipeğin süs ve ziyneti, Yüce, yüksek makamların süsü Muhammed'dir.
- 3 Le-amruk¹ payitahtının sultanı, iki cihan padişahı, İsrâ sahasının (Miraç yolcuğunun) yegâne süvarisi Muhammed'dir.
- 4 (O) şahlar şahıdır ki Levlâk² tacı O'nun başındadır. Dünya ve ahiret tahtının sultanı Muhammed'dir.
- 5 Kıyametten haber verme sorumluluğu O'nun omuzlarındadır. Sidretü'l Müntehâ ve Tübâ'yı şereflendiren Muhammed'dir.
- 6 Nitelik ve niceliğin ötesinde Allah'ın cemâlini gördü. Ev ednâ³ makamına, huzuruna ulaşan Muhammed'dir.
- 7 Bizim gibi günahkârların kurtuluşa ermesi için Kıyamet zamanı "ümmetim" diyen Muhammed'dir.
- 8 *Keşke bedenimde binlerce canım olaydı da Her birini onun için feda edeydim.*

¹ (Ey resulüm!) **Hayatına yemin olsun ki** onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı. Hicr /72.

² **Sen olmasaydın** anlamına gelen "Levlâk", ifadesi tasavvuf literatüründe "Ey Muhammed sen olmasaydın, Sen olmasaydın evreni yaratmazdım." hadisinin bir parçası olarak geçmektedir.

³ (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. Necm/ 9.

2

خورشید زرّه ای ز جمالِ محمّد است
مه شعله ای ز نورِ جلالِ محمّد است

پیرایشِ صحیفهٔ سطرِ کتابِ حسن
خطِ عبیر و نقطهٔ خالِ محمّد است

هر ماهِ نو که غره بود در شفق پدید
عکسی ز قوسِ نورِ هلالِ محمّد است

زینت طرازِ گلشنِ شادابِ اصطفّا
بالای سرکشیده نهالِ محمّد است

چشمانِ او به سرمهٔ مازاغ روشنّا
بیرون ز عقلِ قدر و کمالِ محمّد است

ارکانِ چارسوی جهان را ثباتِ تام
حا و دو میم و دولتِ دالِ محمّد است

[13] حاشا که حقّ مرا بیستندد اسیرِ نار
در دستِ من که دامنِ آلِ محمّد است

2.

1 Güneş, Muhammed'in cemalinden bir zerredir.
Ay ise Muhammed'in yüce nurundan bir parıltıdır.

2 Muhammed'in mis kokulu hattı (ayva tüyleri) ve nokta gibi beni,
Güzellik kitabının satır ve sayfalarının süsü gibidir.

3 Şafakta beliren her yeni ay,
Sanki Muhammed'in hilal gibi nurlu kaşından bir yansımadır

4 Muhammed'in fidan gibi düzgün boyu,
Seçkin ve suya kanmış taze gül bahçesinin süsleri misalidir.

5 Gözleri "Mâ-zâğa"⁴ (şaşmadı) sürmesi ile aydınlanmıştır,
Muhammed'in bu olgunluğunu akıl almaz.

6 Dünyanın dört köşesinde tam bir istikrar sağlayan direkleri,
Muhammed'in dâl (yol gösteren) devleti, hâ ve iki mîm'idir.

7 Haşa ki Allah benim ateşin esiri olmamdan hoşnut olsun.
Ki elimde Muhammed'in ehlinin eteği var.

⁴ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. Necm/17.

Bibliyografya

- ADAK, Abdurrahman, *Ali Emiri'nin Göziyle Diyarbakırlı Şairler*, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKPINAR, Şerife, *Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi) Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- AKSOYAK, İbrahim Hakkı, Hafız Divanındaki İlk Beytin Osmanlı Edebiyatına Etkisi, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, s. 99-104, 1999.
- AKÜN, Ömer Faruk, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları. Ankara, 2013.
- ALTUNTAŞ, Halil ve ŞAHİN, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİA Yayınları Özgün Yayıncılık, Ankara, 2009.
- AYDIN, Şadi, Türk Edebiyatı'nda Farsça Divân ve Divânçeler, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Journal Of Oriental Studies* S. 15 (31-40), 2004.
- BEYSANOĞLU, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C.I, San Matbaası, Ankara, 1996.
- ....., *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C. II, Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, Ankara, 1996.
- ÇELEBİ, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Haz.: Kahraman, Dağlı vd.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, C. I, 2011.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz.: Aydın Sami Güneççal), Aydın Kitabevi, Ankara, 1996.
- EFENDİ, Ali Emiri, *Esâmi-i Şû'arâ-yı Âmid*, (Haz.: Galip Güner, Nurhan Güner) Anıl Matbaa ve Ciltevi Yayınları, Ankara, 2003.
- ....., Ali Emiri, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, (Haz.: İdris KADIOĞLU) Son Çağ Yayınları, Ankara, 2014.

- ERTEM, Davut, *Lüzûmî Ahmed Efendi Dîvânı* (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dizin) (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana, 2016.
- FÜRÛĞÎ, Muhammed Ali, *Külliyat-ı Sâdi*, (1385 h.ş). Tahran: İntişarat-ı Hermes.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Yed-i beyza” *DİA*, TDV Yayınları, 2013, İstanbul, C.43, s.376-377.
- IŞIK, İhsan, Lüzûmî, *Diyarbakır Ansiklopedisi* 1. Baskı, C.III, Elvan Yayınları, Ankara, 2013.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013.
- ....., Haluk, *Nef’i Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- İSEN, Mustafa, (*Tezkireler Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış, Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- İZGÖER, Ahmet Zeki *Diyarbakır Salnâmeleri*, (Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Anısına), Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C.I, III, İstanbul, 1999.
- KADIOĞLU, İdris, Diyârbekir “Encümen-i Dânişi”nin Üstad Şairi Âgâh ve Devrindeki Şairler Üzerindeki Etkisi, Diyarbakır: *Dicle Üniversitesi, SBE, Elektronik Dergisi (DÜSBED)*, Kasım, Yıl-2 Sayı 4 s.35-45, 2010.
- KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2019.
- KORKUSUZ, Şefik, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Diyârbekirli Devlet Memurları (Sicill-i Ahval Defterlerine Göre)* Toprak Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.
- OKUR, Mustafa, *Dîvân-ı Vâli-i Âmedi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.
- TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2013.
- TUMAN, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nâili, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz.: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, Dergâh Yayınları, C.VI, İstanbul, 1986.
- YILMAZ, Kadri Hüsnü, *Hâmî Ahmed (Diyarbakır) Dîvânı İnceleme-Metin* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/yusuf-u-zuleyha-luzumi>
Erişim Tarihi: 14.07.2023
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/luzumi-ahmed-efendi>

- Erişim Tarihi: 18.06.2023
<https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-luzumi>
Erişim Tarihi: 25.06.2023
<https://fa.wikisource.org/wiki/KoliyatSaadiForoughi.pdf/1191>
Erişim Tarihi: 04.10.2024

Dizin

A

Abdulkâdir Geylânî 14
Acem 7, 18
Âgâh 16, 17, 119, 120
Ahmed-i Mürşidî 7
Ali 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 21, 80,
83, 119, 120
Ali Emîrî 9, 10, 11, 14, 16
Anadolu 18
Arif Ağa 14

B

Bâkî 18
Beşir Ağa 14

C

Câmî 19, 67, 99

D

Dicle 6, 14, 16, 120
Diyarbakır (Diyârbekir) 7, 8, 12,
16, 21, 22, 119, 120

E

Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid 10, 12, 14
Evliya Çelebi 7
Eymen Vadisi 55

F

Feyzi-i Hindî 19
Firdevsî 13, 93
Fuzûlî 7, 8, 13
Fürât (Fırat) 14

H

Hâce Selmân 18
Hâfız 13, 91, 93
Hâmî 7, 16, 17, 120
Hayber 83
Hüsrev 101

İ

Îsâ 61
İbrahim Gülşeni 8

K

Kâbe 55, 57
Kâdirilik 14
Kasım 33, 120
Kevser 83, 97

L

Lebib 7

M

Medine 33
Mesih 57, 97
Muhammed 27, 29, 31, 33, 35, 37,
39, 57, 59, 80, 103, 120
Muhibbî 8
Mûsâ 55, 99

N

Nâbî 8, 16, 17
Nefî 8, 12, 17, 18

Ö

Örf-i Şîrâzî 19

R

Rûhî 7

S-Ş

Sâib-i Tebrizî 19
Selimî 8
Siirt 10, 11, 14, 22
Silvan 10, 11, 12
Süleyman 10, 12, 55
Süleyman Ağa 10, 12
Şems 22, 80, 81, 83
Şeyh Halef 14, 22
Şeyh Osman 14, 22

T

Tâlib-i Âmûlî 19
Tûbâ 27
Tuhfe-i Nâilî 9

V

Vali Hasan Ağa 16, 17

Y

Yûsuf 8, 12, 21

DIYÂRBEKİRLİ LÜZÛMÎ ve FARŞA ŞİİRLERİ

(Metin-Çeviri)

Dîvân şairleri, aldıkları medrese eğitimi ve içerisinde buldukları edebi gelenek ve muhitten etkilenip beslenerek Fars edebiyatı ile haşır neşir olmaktadır. Bu dil ve edebiyatla olan tanışıklığın neticesinde maharetlerini göstermek amacıyla Fuzûlî, Nefî, Nâbî, Selimî, Muhibbî gibi önemli şairler Fars dili ile divân ve divânçeler oluşturmuşlardır. Araştırmalar neticesinde klasik edebiyatımızda Farsça yazılmış 18 dîvân ve 13 divânçe tespit edilmiştir. İbrahim Gülşenî, Seyyid Nesimî gibi Diyârbekirli dîvân şairlerinin bir kısmı da Türkçenin yanında Farsça ile şiirler yazmışlar, bu dilde dîvânlar teşkil etmişlerdir. Farsça şiir yazar şairlerden biri de Lüzûmî Ahmed Efendi'dir. XIX. yüzyılda yaşamış bir dîvân şairi olan Lüzûmî Ahmed Efendi, Farsça müstakil bir dîvân oluşturmamakla beraber *Türkçe Dîvânı*'nda neredeyse bir divânçe teşkil edecek sayıda Farsça şiire yer vermiştir. Ayrıca Farsçayla yazmış olduğu kayıp bir *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi de vardır. Bu kitap, Lüzûmî'nin Türkçe Dîvânı'ndan alınan Farsça şiirlerden müteşekkildir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-6063-51-8

